

RECENZE

Ernst Eichler, *Die slavistischen Studien des Johann Leonhard Frisch*. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Slavistik. (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Veröffentlichungen des Instituts für Slavistik Nr. 40. Berlin 1967. 165 stran.)

Monografie E. Eichlera o slavistických zájmech J. L. Frische patří k těm pracím, které v poválečných letech významně prohloubily znalost vývoje slavistiky v německých zemích. Její záslužnost záleží především v tom, že poprvé podává zevrubný a celistvý obraz a hodnocení Frischových prací o slovanských jazycích a tak podstatně přispívá k poznání počátečního období vývoje německé slavistiky.

Materiál, který Eichler shromažďoval téměř deset let a zčásti již publikoval v dílčích studích, je rozčleněn do dvou kapitol. V první informuje autor přehledně o Frischově životě s důrazem na skutečnosti významné pro vývoj jeho slavistických zájmů: Orientalistická a teologická studia východních církví v Jeně, zájem o pietismus, kazatelské působení v Banské Bystrici (1691—1693), cesty, na nichž se pravděpodobně setkal se srbským prostředím. Z hlediska slavistického a zejména rusistického byla nejproduktivnější doba Frischova působení v Berlíně, kde zemřel r. 1743. Pro českého čtenáře je zajímavé Frischovo sdělení Leibnitzovi, že s pomocí dvou Rusů překládá Komenského Vestibulum do ruštiny [19—20] a že je chce vydat latinkou a s komentářem. Překlad se dosud nenašel a není tedy také známo, s kterou verzí Frisch pracoval. Nejde tu nic méně o pouhou kuriozitu. Především vyvstává otázka, proč Vestibulum a proč latinkou do ruštiny. Autor soudí, že Frisch chtěl zpřístupnit ruský překlad německému čtenáři, aby mohl srovnávat s verzí německou a latinskou a neměl přitom potíže s kyrilicí, a celou věc pak uvádí do souvislosti s Leibnitzovým plánem vytvořit společnou abecedu pro všechny Slovany. Avšak mělo by smysl podnikat tak moznou práci, jakou byl nepochybně překlad Vestibula (tedy učebnice latiny) do ruštiny, jen aby si německý čtenář mohl srovnávat ruský překlad s latinským a německým textem? Výklad této dílčí otázky závisí ovšem do značné míry na celkovém hodnocení Frischova vztahu k Rusku, nelze však přitom zajisté ponechat stranou skutečnost, že Frisch ve svém dopise z 6. 9. 1716 v souvislosti s překladem praví, že je určen těm, kdo z n a j í němčinu, ruštinu a latinu. Pravděpodobnější je po mém soudu názor L. Richterové,¹ která sice také považuje překlad Vestibula za učebnici ruštiny pro Němce, ale současně v něm vidí jakési uvedení Rusů do evropského myšlení a výuky.

Myšlenkovým těžištěm kapitoly a celé knihy vůbec je stať o Frischově vztahu k Rusku, která má klíčový význam pro hodnocení jeho slavistické práce. Eichler tu především zdůrazňuje Frischovy vztahy k Leibnitzovi a na základě jejich vzájemné korespondence předpokládá, že právě Leibniz Frische podněcoval a podporoval ve vědeckém zájmu o Slovany. Hlavní otázka, která tu vyvstává, mívá ovšem k podstatě a smyslu Frischových slavistických a zejména rusistických zájmů. Eichler se sice nepokouší o vyčerpávající a zcela jednoznačnou odpověď na tuto otázku, což by ostatně dnešní znalost věcí ještě ani nedovolila, přece však jasně naznačuje dobové souvislosti, do nichž Frisch podle jeho přesvědčení n e p a t ř í. Eichler vynaložil značné úsilí na to, aby ukázal, že s hallským pietismem a jeho dalekosáhlými, politicky a ekonomicky motivovanými misijními plány neměl Frisch nejen nic společného, nýbrž že stál přímo proti nim [22]. V tom je zajedno s názorem Bernhagenovým, který upozornil, že dosud nejsou známy doklady o Frischových vztazích k Halle.² Aby pozitivně prokázal oprávněnost tohoto názoru, snaží se Eichler uvést Frischovo působení v co nejtěsnější souvislost s představami a plány Leibnitzovými, jehož vědecky-civilizačnímu ideálu syntézy západní a východní kultury za prostřednictvím Ruska byly — podle Eichlera — tendence pietistických plánů zcela cizí. Tento výklad je jistě v nejednom věrohodný, přece však by se jen mělo bedlivěji rozlišovat mezi subjektivními motivy Frischova zájmu o Rusko a objektivním smyslem, který jeho úsilí v konkrétní historické situaci nakonec dostalo. Tím spíše, že i u Leibnize se najde výrok o šíření víry prostřednictvím věd. Ani Bernhagen, ani Eichler nemohli také přejít Frischovy zmínky o pietistech a jejich misijních záměrech v protokolech berlínské akademie, pro něž hledal Bernhagen možné vysvětlení v tom, že Frisch

sna d chtěl naopak využít pletistů k rozšíření ruštiny v Německu. Takové projevy nelze však interpretovat jednostranně, nebo jen určité jejich části (viz Eichler, str. 127, pozn. 85). Ani Frisch, ani Leibniz nemohli být zcela izolováni od těch tendencí své doby, které našly své programové mluvčí v pletistech. Je-li známo, že ruská gramatika Frischova vrstevníka H. W. Ludolfa měla připravovat obchodně politické spojení západní Evropy a hlavně Anglie s Ruskem a sloužit také Ludolfovým církevně politickým zájmům,³ musili bychom mít po ruce mnohem více přesvědčivých dokladů, abychom mohli s jistotou usoudit, že Frischův zájem o Rusko měl cíl a smysl právě opačný. Takové doklady však prozatím po ruce nejsou. Z toho, co Eichler cituje z protokolů berlínské akademie o Frischově odmítavém stanovisku k protestantským misím (21—22), lze stejně dobře dospět např. k závěru, že mohlo jít pouze o nesouhlas s volbou prostředků, ale že naprosto nemusilo jít o zásadní nesouhlas s cílem těchto akcí. Je možno vůbec mít za to, že na motivy Frischova zájmu o Rusko vrhne světlo především znalost teologické složky Frischovy učenecké práce.

V kapitole II. probírá autor Frischovy slavistické práce podrobněji. Eichler má nepochybně pravdu, že Frischovy znalosti ruštiny a přehled po ruské kultuře byl na svou dobu pozoruhodný. Je však třeba litovat, že neobjasnil kritérium, podle něhož usoudil, že Frisch usiloval pěstovat rusistiku pokrokovou (36). Nemí pro tuto dobu bez důležitosti, že práce měly na zřeteli také didaktické cíle.

Velmi zajímavý materiál obsahuje partie o Frischově činnosti překladatelské (45—50), o níž už byla zmínka v souvislosti s překladem z Komenského, mj. i proto, že tu Eichler otiskuje in extenso předmluvu k překladu Liber symbolicus Russorum (1727). Eichler zajisté právem zdůrazňuje, že tento překlad ruského katechismu do němčiny je významným svědectvím o těsných německo-ruských souvislostech v 1. polovině 18. století a zároveň dokladem o Frischově znalosti ruštiny. Pro otázku, jaký byl skutečný smysl a cíl překladu, musí být však opět brány v úvahu věroučné motivy, o nichž Frisch sám v předmluvě na několika místech hovoří. Přímou do této souvislosti patří pak také Frischovy výroky na schůzi berlínské akademie 19. 11. 1711,⁴ kde mj. konstatoval, že Rusové jsou sice chtívi světského vědění, ale ve věcech náboženských že jsou velmi citliví (48—49), stejně jako celé jednání toho dne. Ze všeho zřejmě vyplývá, že Frischovy slavistické zájmy přece jen nebyly motivovány jenom úsilím šířit v Německu znalost ruštiny.

Rozsáhlá čtvrtá část se obírá Frischovými výklady etymologickými a má pro ocenění Frischova vědeckého přínosu v oblasti slavistiky zásadní význam. Právě pro tyto etymologie považuje Eichler Frische za průkopníka srovnávací jazykovědy. Frischovu stať z r. 1717 o slovanských výrazech v němčině pokládá Eichler za první vědecky fundovanou práci o zněmčování slovanských místních jmen ve východním Německu.

Obě závěrečné části II. kapitoly se zběžně obírají Frischovými vztahy k současníkům a hodnocení jeho díla v pozdější době, při čemž je nejvíce pozornosti věnováno názorům Josefa Dobrovského (89—78). Autor tu dospěl k předstávě, že mezi Frischem a počátky české obrozenské slavistiky v čele s Dobrovským jsou souvislosti (70). Bylo by bývalo nicméně užitečné říci konkrétně, v čem má být spatřována podstata těchto souvislostí.

V přílohách je otištěn zajímavý materiál: jednak již citovaný protokol literárně orientální třídy berlínské učené společnosti, jehož údaje jsou výmluvné, dále stručný Frischův životopis, především však Dobrovského opis Frischova pojednání o českém jazyce s poznámkami Dobrovského (85—111). Tento materiál, pocházející z pozůstalosti Dobrovského, je tu v úplnosti uveřejněn poprvé. Zajímavý je rovněž soupis slavik ve Frischově knihovně, pořízený na základě aukčního katalogu. Vcelku jde o 44 položky jazykovědné, historické a teologické literatury. Nejvíce jsou zastoupena bohemika a polonika.

Eichlerova monografie je práce záslužná a dobrá. Svědčí o autorově péči a pečlivosti, zvláště po stránce heuristické, i o znalosti věci a širšího historického kontextu. Teprve po monografických studích tohoto druhu bude možno odpovědně přistoupit k syntetickému zpracování dějin slavistiky. Škoda, že se autor někde neubrání jistým apriorismům a schematickému postupu, zejména při vyhledávání společenských hodnot. Zjišťovat takové hodnoty je jisté žádoucí, nutno však mít na zřeteli, že stanovil kritérium pokrokovosti, které je vskutku adekvátní povaze zkoumaného díla, dá se jen složitým a odstíněným postupem při důkladné znalosti celé myšlenkové struktury konkrétní dějinné situace a ovšem i smyslu celého historického vývoje, nikoli pouze mechanickým poměřením s pomocí některých právě aktuálních ideologických schémát naší současnosti. S tím souvisí také jeden ze základních požadavků pro práci na vědecky pojatých

dějinných jednotlivých vědeckých disciplín, jehož naplnění by neměl historik vědy ani na chvíli ztráčet ze zřetel: aby dějiny každé vědy byly vykládány ve svém dynamickém začlenění do historicky proměnlivé a vnitřními vědeckými zákony i společenskou situací hierarchizované struktury vědeckého poznání jako celku, a v tomto celku pak jako integrální složka kulturního vývoje v nejšířším slova smyslu. To je požadavek metodicky mimořádně náročný, avšak bez jeho uskutečňování povedou pokusy o dějiny vědeckého poznání i nadále k více či méně obratně sestaveným mosalkám, z nichž nejčastěji uniká podstata a smysl člověkovu úsilí po poznání a pochopení skutečnosti.

- 1 L. Richterová, *Leibniz und sein Russlandbild*. Berlin 1946.
- 2 W. Bernhagen, *Johann Leonhard Frisch und seine Beziehungen zu Russland*. In: E. Winter, *Die deutsch-russische Begegnung und Leonhard Euler*. Berlin 1958, str. 112—124.
- 3 J. Tetzner, *H. W. Ludolf und Russland*. Berlin 1955, str. 32—43.
- 4 Eichler otiskuje materiál v přílohách jako Protokoll der Literarisch-Orientalischen Klasse der Berliner Societät der Wissenschaften vom 19. November 1711 (str. 78—85).

Milan Kudělka

Древнерусская литература и ее связи с новым временем. (Издательство «Наука», Москва 1967. 390 стр.)

Gorkého Institut světové literatury při Akademii věd SSSR vydal obsáhlý sborník patnácti studií vzniklých v letech 1962—1964 jako výsledek bádání o vztazích staré ruské literatury k literatuře, folklóru a lidu nové doby, tj. 18. a 19. století. Redakce sborníku (odpovědná redaktorka O. A. Deržavinová) rozčlenila všechny práce do tří skupin. První je věnován studiím o Slově o Igorově výpravě, druhý okruh zahrnuje práce týkající se historie staroruských děl a jejich zpracování v 18.—20. století, třetí skupina přináší nové texty původních a překladových děl ruské literatury 17. a začátku 18. století. Poněkud stranou těchto tří skupin studií, i když s nimi vnitřně souvisí, stojí nekrolog N. K. Gudziče z pera A. N. Robinsona.

Do první skupiny patří vlastně jen dvě práce: studie M. N. Speranského o překladu Slova, pořízeném jeho prvními vydavateli, Malinovským a Musimem-Puškinem. Práce nebyla za života Speranského publikována, nyní ji k tisku připravila V. D. Kuzminová. Druhá práce, jejímiž autorkami jsou L. V. Krestovová a V. D. Kuzminová, zabývá se prvním majitelem rukopisu Slova I. Bykovským a jeho činností kazatelskou i spisovatelkou. Jako příloha k této práci je připojen seznam tištěných a rukopisných knih z knihovny Bykovského, pořízený V. V. Lukjanovem. Obě studie jsou sice zajímavé, ale svým významem stojí na okraji bádání o Slově.

Jádrem posuzované knihy je druhá skupina devíti studií začínající prací N. N. Voronina «Даниил Заточник». Autor srovnává dvě verze tohoto staroruského díla, Slovo a Моление, určuje stáří obou verzí a dokazuje, že jde o práci dvou různých autorů a dvou různých epoch. Tato analytická studie, dobře fundovaná po stránce literárně historické, historické a archeologické, souvisí zcela volně se základní téží knihy o vztahu staré literatury s novou dobou. Podobně spíše historickou nežli literárně historickou statí je pojednání E. M. Dvojčenkové-Markovové o kulturních stycích rusko-rumunských v 18. století. V obou pracích je zajímavě využito pramenů mimoliterárních, zvláště výtvarných.

Pozoruhodná je studie A. N. Robinsona «К проблеме „богатства“ и „бедности“ в русской литературе XVII века». Její podtitul Толкования притчи о Лазаре и богатом указывает směr a cíl autorova bádání. Robinson vychází ze správného předpokladu, že ve středověké literatuře různé jevy sociálního života nemohou se řešit jako dnes v rovině literárně sociologické nebo filosoficky etické, nýbrž jen v rovině tradičně teologické. Proto studium společenských ideí a literárních syžetů ve staré ruské literatuře vyžaduje pozorné hodnocení faktů a představ, které byly vyjádřeny v tradiční náboženské formě, ale byly jediným prostředkem chápání nejdůležitějších společenských problémů a jediným nástrojem rozličných postojů k nim. Z tohoto hlediska podrobuje Robinson rozboru výkladu textu Lukášova evangelia v řadě staroruských památek a ukazuje, jak tento výklad nebyl jednotný, jak podle autora a prostředí nabývá různých rysů — od krotkého zdůrazno-